

ОСОБЛИВОСТІ КРЕДИТУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Скрипник Ю.В., к.е.н., доцент, Сумський національний аграрний університет

В статті приділяється увага проблемам кредитного забезпечення сільськогосподарських підприємств. Висвітлено зарубіжний досвід використання позикових коштів в аграрному секторі. Представлені пропозиції по підвищенню доступності кредитів для підприємств аграрної галузі за рахунок створення системи обігу складських свідоцтв та механізму гарантування кредитів через фонд кредитних гарантій.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Особливості функціонування аграрного сектору як галузі вимагають особливого ставлення до фінансування господарських операцій сільськогосподарських підприємств. Оскільки ці підприємства забезпечені власними оборотними коштами в мінімальному розмірі, необхідному для фінансування витрат поточного року під урожай майбутнього, створення мінімальних страхових запасів кормів, матеріалів та інших цінностей, то постійно виникаюча в процесі їхньої діяльності додаткова потреба в оборотних коштах, обумовлена сезонним характером виробництва покривається короткостроковим банківським кредитом. Створювати такий розмір оборотних коштів, що покривав би всю суму витрат на виробництво продукції не завжди доцільно, тому що постійно в обороті знаходиться тільки частина їх загальної суми, а потреба в іншій частині виникає тимчасово, на певний строк.

Разом з тим в умовах трансформації ринкових відносин в Україні одним з важливих питань залишається створення нормальних умов функціонування сільськогосподарських виробників, забезпечення їх конкурентоспроможності на українському та світовому ринках. Все це вимагає пошуку ефективних механізмів фінансової підтримки як з боку держави, так і незалежних фінансових установ [9].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Вивчення наукових літературних джерел з поставленого питання засвідчує, що проблема фінансової

підтримки та ефективного кредитування господарських суб'єктів аграрного сектору залишається досить гострою.

Проблеми розвитку кредитних відносин в Україні досліджують В.М. Алексійчук, П.І. Гайдуцький, А.С. Гальчинський, О.В. Дзюблюк, М.Я. Дем'яненко, М.М. Дубовик, І. Жабська, Т.Т. Ковальчук, Б.С. Івасів, А.А. Кириченко, М.М. Коваль, П.О. Лайко, А.М. Мороз, В.О. Паламарчук, Л.О. Примостка, П.Т. Саблук, М.І. А.П. Савлук, А.П. Стемальщук, А.А. Чухно та інші. Однак, як засвідчує огляд літературних джерел, окремі питання теорії та практики кредитування сільгоспвиробників ще недостатньо вивчені й вимагають більш поглибленого дослідження. Саме тому багато процесів економічного розвитку залишаються без належного пізнання та осмислення, що негативно позначається на результатах господарювання.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження проблем фінансування сільськогосподарського виробництва та розвитку форм кредитної підтримки.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. За своєю сутністю та механізмом впливу на процес суспільного відтворення кредит є однією з найскладніших економічних категорій. В економічній літературі переважають два підходи до визначення сутності кредиту:

1) ототожнення кредиту з цінністю, яка передається одним економічним суб'єктом іншому в позичку. При такому підході увага дослідника зміщується на саму позичку, її правову форму, що зумовлює вихолощування з кредиту його економічного змісту;

2) ототожнення кредиту з певним видом економічних відносин, які формуються в суспільстві. Такий підхід дає можливість глибше дослідити економічні аспекти кредиту, економічні чинники його існування, основи та закономірності його руху. Тому цей підхід у сучасній літературі переважає. Він покладений в основу висвітлення сутності кредиту [2].

Кредит використовується в господарській діяльності підприємств разом з власними коштами і дозволяє забезпечити виробництво необхідними ресурсами на будь-якій стадії господарчого процесу:

- на першій стадії підприємству необхідні грошові кошти для придбання засобів виробництва і предметів праці;

- на другій стадії - для організації процесу виробництва (поновлення основних засобів на новій технічній основі, ремонт діючого обладнання і т. ін.);

- на третій стадії - для організації процесу реалізації продукції і поновлення процесу виробництва [2].

Тривалість процесу виробництва і реалізації продукції на різних підприємствах різна і в результаті цього, на одних підприємствах на протязі певного періоду виникають тимчасово невикористані грошові кошти, а на інших підприємствах в той же період виникає тимчасова потреба в грошових ресурсах.

Між тим невід'ємним елементом дослідження загального процесу організації процесу кредитування є чітке визначення принципів та уточнення методів банківського кредитування. Внаслідок сезонності виробництва та інших причин існує розбіжність у часі виробництва та реалізації продукції, що є основною умовою виникнення кредитних відносин. Особливо характерний для сільськогосподарського виробництва високий розрив між часом вкладення коштів та їх поверненням, оскільки необхідність у кредитуванні пов'язана із сезонною потребою поповнення оборотних активів, впровадження нових виробництв і прогресивних технологій.

З іншого боку, головною умовою успішного розвитку кредитних відносин у сільському господарстві є інвестиційна привабливість сільгосппідприємств, в основі якої лежить рівень кредитоспроможності позичальника [6].

Достовірна та об'єктивна інформація про фінансовий стан підприємства необхідна для інвесторів, що бажають вигідно вкласти свій капітал в інші галузі діяльності; акціонерів, що одержують дивіденди з доходу; кредиторів, зацікавлених у своєчасному погашенні своїх вимог; банків, що надають свою позику позичальникові.

Отже, сутність кредитування полягає не в масі позиченої вартості, а в тих економічних відносинах, які виникають у зв'язку з рухом вартості на засадах поверненості та платності. Ці відносини характеризуються низкою специфічних рис, які конституують явище кредиту і відрізняють його від інших економічних явищ [3].

Специфіка сільськогосподарського виробництва зумовлює необхідність авансування коштів на відносно тривалий період часу, який залежно від спеціалізації й фінансового стану підприємства, може вимірюватися роками. Тому практично усі сільськогосподарські підприємства, незалежно від форми власності та способу виробництва, у практиці господарської діяльності вимушені вдаватися до залучення коштів [3].

Проблема виникає в процесі оцінки банком надійності аграрного позичальника. Такий стан речей видається цілком закономірним, якщо прийняти до уваги низький рівень платоспроможності і кредитоспроможності сільськогосподарських підприємств.

В подібній ситуації комерційні банки намагаються компенсувати ризик неповернення позичок завищеними відсотковими ставками для низьокласних позичальників, якими в теперішній час і є більшість виробників сільськогосподарської продукції.

За інформацією НБУ, протягом п'яти останніх років простежується розрив між процентними ставками для сільськогосподарських підприємств та їх середнім рівнем по народному господарству. При цьому підприємства торгівлі і, особливо, переробної промисловості отримують дешевші кредитні ресурси, на маючи сезонності виробництва та інших чинників, характерних для сільського господарства як галузі. Відповідно і темпи зміни процентних ставок відрізняються: так в сільському господарстві протягом 2010-2014 рр. вони щороку підвищувалися в середньому на 0,88% проти 0,19% по усіх галузях та 0,43% по торгівлі, а також проти 0,18% середньорічного зниження по переробних галузях [1].

Зниження відсоткових ставок можливе за умови наявності в позичальника високоліквідних і надійних в умовах економічної невизначеності та інфляційного середовища предметів застави, в якості яких основні засоби більшості сільськогосподарських підприємств в найближчий час навряд чи зможуть фігурувати. Ефективним предметом застави могла бути земля, але через незавершеність земельної реформи та недосконалість законодавчої бази цей резерв поки що залишається не використаним.

У свій час була прийнята Комплексна програма підтримки розвитку українського села на період до 2015 року, де було передбачено створення відповідно до вимог Земельного Кодексу України, Земельного (Іпотечного) банку з відповідною мережею регіональних структур. Одночасно планувалося запровадження удосконалення механізмів заставних операцій з використанням складських свідоцтв, закладних та іпотечних облігацій на основі підвищення гарантій повернення кредитів за рахунок створення єдиної системи державної реєстрації нерухомості в тому числі земельних ділянок [7].

Міністерство аграрної політики тоді ініціювало зміну механізму надання компенсацій кредитних ставок по кредитах банків для сільськогосподарських товаровиробників. Передбачалося здійснювати компенсацію частини сплаченої процентної ставки підприємствам АПК по залученим ними в банках короткостроковим (до 12 місяців у межах бюджетного року) і середньостроковим кредитам (до 3 років), а також короткостроковим кредитам, залученим у кредитних союзах. Така компенсація мала надаватися на конкурсній основі підприємствам АПК на обсяги використаних

цього року кредитних ресурсів, за умови відсутності додаткових умов, які підвищують вартість користування кредитом. При цьому кредитна ставка по короткостроковим кредитам не повинна була перевищувати 19% річних у національній валюті, 23% річних для кредитів, наданих кредитними союзами в національній валюті й 12% річних - в іноземній валюті, а по середньостроковим кредитам вона не повинна перевищувати 18% річних у національній валюті й 11% річних - в іноземній валюті. Компенсація процентних ставок має надаватися тільки по короткостроковим кредитам у межах обсягу 10 млн. гривень а середньостроковим - до 50 млн. грн. [7]. Не виникає сумнівів, що ці положення залишаються актуальними і на сьогодні.

Протягом тривалого часу компенсації надавалися на конкурсній основі підприємствам АПК, які залучили кредити, за умови, що ставка по кредитах банків не перевищувала 21% по короткостроковим кредитам, 20% - по довгостроковим кредитам і 27% - по кредитах кредитних союзів. Отже, фактично Міністерство аграрної політики пропонувало різко скоротити виплати по компенсаціях за взяті аграрними формваннями кредити. Це впливало з того, що одержання кредитів під 19% річних у гривнях є практично нереальним [4].

Як відомо, базова ставка, під якою банки видають кредити, розраховується як сума облікової ставки центрального банку й прогнозованого рівня інфляції. В 2014 році інфляція в Україні склала, за офіційним даними, 24,9%. При цьому облікова ставка НБУ підвищилася з 9,5% на 15.04.2014 р. до 14% на 13.11.2014 р. Зважаючи на те, що рівень інфляції 2015 р. навряд чи буде нижчим від попереднього та беручи до уваги підвищений ризик неповернення кредитів сільгоспвиробниками, можливих втрат їхніх доходів на ринках цукру й зерна, важка прогнозованість ситуації з можливим урожаєм зерна 2015 р., твердих підстав для зниження відсоткових ставок комерційними банками не виникає [1].

Іншими словами, ми зіштовхуємося з ситуацією, коли вартість кредиту перевершує здатність сільськогосподарських підприємств його оплачувати. Найкращим рішенням проблеми є підвищення конкурентоздатності аграрних формувань, що привело б до залучення капіталу в дану галузь. Однак це вимагає фундаментальних змін у аграрній політиці, спрямованих на стійке підвищення ефективності галузі.

Розглядаючи особливості кредитування сільгоспвиробників в Україні, слід також відзначити, що в Україні майже відсутні нетрадиційні методи кредитування аграрного сектору АПК, які широко використовуються у світовій практиці [8].

Однією з таких форм є складські свідоцтва (або, як їх іще можуть називати, зернові квитанції). Це українські аналоги складських розписок-варрантів (warehouse receipt). Вони являють собою відомий і перевірений на Заході засіб фінансування потреб сільськогосподарського сектора в оборотному капіталі. Готова сільськогосподарська продукція повинна зберігатися на складі з моменту забирання урожаю до його переробки або споживання. Банки можуть давати фінансування під ці товарні запаси, укладаючи окремі договори з позичальниками і товарними складами, на яких зберігається продукція.

В США така система діє з 1916 року, використовується вона і в таких несхожих між собою країнах, як Індонезія, Гана, Аргентина. В результаті здійснюється вливання додаткових грошових коштів в аграрний сектор, а ціни на сільськогосподарську продукцію будуть відображати реальну вартість цих коштів, що дозволяє основним виробникам і переробним підприємствам робити розрахунки реальними грошима, а фінансовим посередникам дає можливість нагромадити досвід і набути навички фінансування оборотного капіталу.

Механізм дії зернових квитанції являє собою сезонний засіб фінансування, що відповідає річному циклу і здійснюється за наступною схемою (рис. 1):

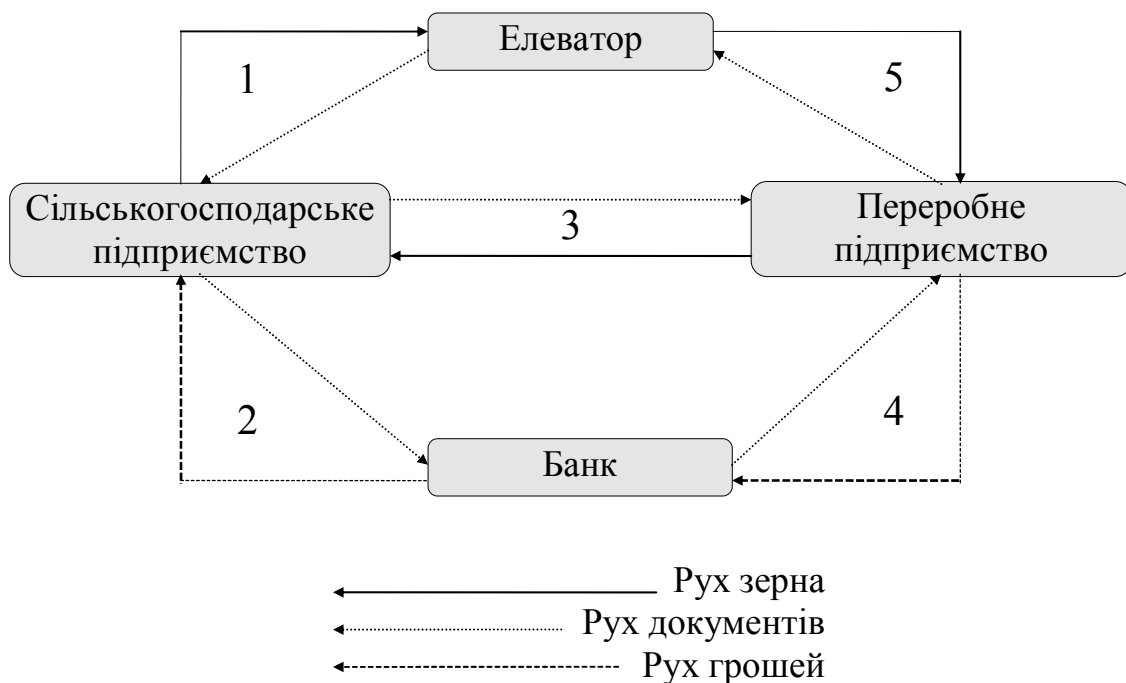

Рис. 2. Схема фінансування сільськогосподарських підприємств через зернові квитанції [8].

1. Після збору урожаю сільськогосподарське підприємство відвантажує зерно на збереження в ліцензований товарний склад (наприклад елеватор), одержуючи крім свідоцтва права власності заставне свідоцтво. Склад відпускає зерно лише по представленні обох цих документів.

2. Коли основний виробник бере позичку під заставу зерна, банк залишає в себе заставне свідоцтво (у якості застави) і свідоцтво права власності (щоб знати, хто є власником врожаю).

3. До настання терміна погашення позички (як правило, це період до дев'ятих місяців) основний виробник продає урожай основному переробному підприємству або посереднику шляхом продажу свідоцтва права власності за узгодженням з банком.

4. Після настання строку погашення або по мірі потреби основне переробне підприємство викуповує заставне свідоцтво у банка, погашаючи позичку.

5. Переробне підприємство, що тепер є тримачем як свідоцтва права власності, так і заставного свідоцтва, може забрати урожай з елеватора.

Отже, по своїй сутності програма зернових квитанцій являє собою гнучку систему заставного фінансування, при якій заставоутримувачем є третя особа під наглядом незалежної організації. Основний виробник або основне переробне підприємство можуть запросити будь-яку кількість квитанцій зі складу на будь-яку суму, тому вони можуть продавати їх у різний час у відповідності зі своїми виробничими і фінансовими потребами [8].

Ще однією з форм фінансування аграрного сектору є так званий пільговий кредит. Мова в даному випадку може йти про кредити, вартість котрих нижче ринкової вартості кредитів для сільськогосподарського сектора. У ряді розвинених країн пільгові кредити застосовувалися і продовжують застосовуватися у фінансуванні сільськогосподарського сектора. У цих випадках держава не є постачальником кредиту, вона лише субсидує процентну ставку, яку фінансові посередники стягують з фермерів, надаючи їм кредит. У цих випадках держава не бере на себе кредитний ризик, забезпечуючи фермерам через фінансового посередника лише пільги по процентній ставці. Відповідальність за погашення кредиту і ризик непогашення беруть на себе фінансові посередники. Таким чином, фінансування дається лише в тому випадку, якщо позичальник має достатню прогностичну платоспроможність і здатний виплатити і відсотки, і основну суму кредиту. Іншими словами, фінансові посередники будуть зацікавлені у фінансуванні цільової групи, що має право на одержання пільгових кредитів.

Однією з причин небажання фінансових посередників фінансувати сільське господарство є відсутність чіткого правового механізму забезпечення кредиту і проблеми, пов'язані з переходом права власності на забезпечення у випадку непогашення позики. У цьому зв'язку ефективним інструментом підвищення доступності позикового капіталу для аграрної сфери може стати фонд гарантій сільськогосподарського кредиту, що успішно застосовується в багатьох країнах. Як правило такий фонд гарантує приблизно 50 відсотків суми позики, що забезпечує фінансовому посереднику досить стимулів для того, щоб починати роботу по погашенню всієї суми богу. При цьому фінансові посередники, що бажають одержати право на участь у схемі кредитних гарантій, повинні, крім усього іншого, надати докази, що їхній порядок роботи з кредитом відповідає прийнятим нормам і вимогам [8].

Тим часом за допомогою фонду гарантій сільськогосподарського кредиту можна частково розв'язати проблему недостатчі забезпечення, але не проблему неплатоспроможності. Даний фонд варто розглядати як інструмент розподілу ризику між кредитором і спеціальним фондом, створеним саме з цією метою. При відповідному структуруванні він може стати важливим інструментом підвищення доступності кредиту для сільськогосподарських та інших підприємств АПК.

Багато потенційних клієнтів комерційних банків, що ведуть малі форми агробізнесу, не мають можливості одержувати кредит, тому що суми, які їм потрібні, занадто невеликі в порівнянні з трансакційними витратами на надання цього кредиту. Ці витрати містять у собі всі видатки фінансового посередника, пов'язані з опрацюванням заявки, оцінкою кредитоспроможності, узгодженням умов, наданням коштів, обліком і контролем. Вони зазвичай покриваються за допомогою спреда процентної ставки (різниці між вартістю фінансування і відсотком по кредиту) і комісійних. Однак якщо подавати заявку на одержання невеликої суми кредиту через звичайні канали, тобто, без перехресного субсидування, невеликі кредити стають істотно дорожче.

У цьому плані важливим інструментом підвищення доступності кредиту для дрібних аграрних виробників може виступити гарантійний фонд із якого буде відбуватися субсидування трансакційних витрат, тобто, субсидування в невеликих розмірах кожного виданого невеликого кредиту. Це буде знижувати витрати для фінансових посередників, не перекладаючи при цьому ризик на інших учасників ринку.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Сучасна система кредитування аграрної сфери повинна будуватися з урахуванням специфіки сільського господарства і вимог ринкових умов. При цьому кошти повинні надаватися в грошовій формі, що дозволить сільським товаровиробникам бути повноцінними суб'єктами ринку, хазяїнами своєї продукції, вибирати на основі конкуренції постачальників і споживачів, відповідати за своєчасне повернення кредитів. Система повинна сполучити в собі ринкові принципи прямого банківського кредитування з пільговою процентною політикою держави і контролем за цільовим використанням коштів на основі ефективної заставної системи, забезпечувати їх ефективність і гарантоване повернення у встановлений термін.

Поряд з цим створення фонду кредитних гарантій сільськогосподарських товаровиробників має вирішити проблему надання часткових гарантій для кредитування пріоритетних напрямків розвитку аграрного сектору та підтримки мікрокредитування фермерських і особистих селянських господарств. Це дасть можливість доповнити існуючий механізм субсидування процентної ставки по кредиту і частини самого кредиту механізмом часткового або повного державного гарантування повернення позики. Одночасно було б доцільно впровадити такий механізм компенсування кредиту, при якому держава виплачує кошти не банкові, а безпосередньо сільськогосподарському підприємству, яке взяло кредит у банку по ринковій ставці. В даному випадку компенсація кредиту здійснюється не на початку терміну кредитування, а наприкінці, що полегшує контроль за цільовим використанням коштів.

Список використаної літератури

1. Бюлетень НБУ. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=71195
2. Гроші та кредит: Підручник. / За ред. К.І. Маслова., П.С. Александрова. – К.: КНЕУ, 2005. – 458 с.
3. Колотуха С.М. Удосконалення кредитування сільськогосподарського виробництва. // Економіка АПК. – 2004. - № 3. – с. 108-115.
4. Кредитування українського АПК: ризики не менші, але менша компенсація за них. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://agroua.net/news/news_12181.html
5. Круш З.А., Практикум по финансам организаций (предприятий). – М.: Финансы и статистика, 2006. – 304 с.

6. Пиріг Г.І., Удосконалення кредитних відносин в аграрному секторі економіки. // Економіка АПК . – 2004. - № 2. – с. 64-69.
7. Проект постанови Кабінету Міністрів України "Про затвердження Комплексної програми підтримки розвитку українського села на період до 2015 року". – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.minagro.gov.ua/files/00003800/Programa.doc>.
8. Скрипник Т.А. Зовнішні джерела формування фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств. // Економіка АПК. – 2004. - № 4. – С. 101-107.
9. Шитюк О.М. Формування ефективного механізму кредитування аграрного сектору АПК. // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2005. - №2. - с. 84-91

В статье рассматриваются проблемы кредитного обеспечения сельскохозяйственных предприятий. Освещен зарубежный опыт использования заемных средств в аграрном секторе. Представлены предложения по повышению доступности кредитов для предприятий аграрной отрасли за счет создания системы оборота складских свидетельств и механизма гарантирования кредитов через фонд кредитных гарантий.

The article describes the basic methods of credit and forms of support to agricultural enterprises, both abroad and in Ukraine. Based on the data of the study we can say that for the successful development of the agricultural sector as one of the most important sectors of the economy must be government involvement in the role of market regulator agricultural credit, as well as in implementing programs aimed at supporting agriculture. Innovative system of agricultural credit is to be formed on the basis of a combination of various loan products specific to each category of agricultural producers.

Відомості про автора

а) прізвище, ім'я, по батькові: Скрипник Юрій Володимирович

б) вчене звання: доцент

в) науковий ступінь: к.е.н.

г) місце роботи: СНАУ, кафедра фінансів

д) адреса для листування: 40021, м. Суми, вул. Кірова 160, кафедра фінансів